

Účinnosť akejkoľvek spoločenskej normy vyjadrenej formou všeobecne záväzného príkazu, zákazu alebo dovolenia, ktorá má byť súčasťou právneho poriadku, je podmienená existenciou inštitúcie, ktorá zabezpečuje účinky dopadu tejto normy na určených adresátov. Na to, aby bola zabezpečená účinnosť Kantovho konceptu svetoobčianskeho práva, je nutné zodpovedať dve základné otázky: Aká inštitúcia je oprávnená na výkon verejnej moci vo vzťahu ku globálnemu spoločenstvu ako adresátovi takej normy? Aká spoločenská norma je natoľko univerzálna, aby sa mohla stať ideálom, voči ktorému možno posudzovať relevantnú existujúcu prax?

Problém inštitucionalizácie svetoobčianskeho práva

Zabezpečenie globálneho uplatňovania svetoobčianskeho práva si nevyhnutne vyžaduje existenciu inštitúcie, ktorá musí disponovať všeobecnou globálnou legitimitou, keďže má realizovať svetoobčianske právo v zmysle vynucovania dodržiavania rovnakých pravidiel donucovacej moci s globálnym dosahom.

Súčasne platné medzinárodné právo totiž už de facto čiastočne zahŕňa oblasť kantovského konceptu svetoobčianskeho práva v zmysle medzinárodnoprávnej ochrany jednotlivcov nadnárodnými inštitúciami, avšak iba ako arbiter, ovplyvnený ekonomickými, politickými a inými nerovnosťami medzi štátmi dnešného sveta.¹ Táto inštitúcia by musela byť globálne legitimizovaná, a keďže má implementovať svetoobčianske právo v zmysle rovnakých pravidiel, prostredníctvom donucovacej a súdnej moci, ktoré sa vzťahujú na všetkých obyvateľov planéty bez rozdielu, zároveň by to nevyhnutne predpokladalo akceptovateľnosť univerzálne platných pravidiel naprieč civilizačnými rozdielmi. Druhá otázka teda znie: Voči akému univerzálnemu ideálu v rámci svetoobčianskeho práva posudzovať relevantnú existujúcu prax?

Mnohí teoretici medzinárodnoprávných vzťahov zvyčajne spájajú Kantovu ideu svetoobčianstva s apelom na vytvorenie globálneho štátu. Kant sa naozaj

¹ Pri dôslednom uplatňovaní platného medzinárodného práva by pred haagskym súdnym tribunálom mal stáť rovnako S. Milošević, ako aj G. W. Bush, či vedúci predstavitelia nadnárodných spoločností existujúcich krajiny „tretieho sveta“.

v niekoľkých menších esejach zaoberá ideou svetového štátu či svetovej republiky, pričom používa explicitnú analógiu medzi štátmi a jednotlivcami ako dvoma druhmi morálnych subjektov: „Pre štáty v ich vzájomnom vzťahu nemôže na základe rozumu existovať iný spôsob, ako vyjsť zo stavu bez zákona naplneného samými vojnami, než že sa, rovnako ako jednotliví ľudia, vzdajú svojej divokej (bezzákonnej) slobody, podrobia sa verejným donucovacím zákonom, a tak vytvoria jeden (avšak stále sa zväčšujúci) štát národov (*civitas gentium*), ktorý by nakoniec zahŕňal všetky národy Zeme.“² Tak ako sa jednotlivci vzdávajú svojej divokej slobody pre právnú istotu občianskeho stavu, tak štáty opúšťajú vojnový stav v prospech zabezpečenia právnej istoty mierového stavu.

Mier je fundamentálnym stavom na realizáciu slobody jednotlivca a je ním rovnako aj na realizáciu slobody štátu, ktorá znamená možnosť pokojného fungovania spoločnosti, spravovanej vlastným vnútroštátnym právnym poriadkom. Inštitucionalizácia je preto na zabezpečenie verejného poriadku nevyhnutná. Ak by neexistovala autorita, ktorá by pôsobila s funkciami *trias politica* vnútroštátneho práva: „nemôžno pochopiť, na čom by som (štát) chcel zakladať dôveru vo svoje právo, ak nie na ekvivalente občianskeho spoločenského zväzku, t. j. na slobodnom federalizme, ktorý musí rozum nevyhnutne spájať s pojmom medzinárodného práva.“³ Tento „mierový zväz (*foedus pacificum*), ktorý by sa od mierovej zmluvy (*pactum pacis*) odlišoval tým, že táto zmluva by sa usilovala o iba ukončenie jednej vojny, zatiaľ čo mierový zväz o ukončenie všetkých vojen navždy.“⁴ Istota mierového zväzu štátov, ktorý zabráňuje vojne, ako regulatívna idea medzinárodného práva, bude v súlade s Kantovým systémom práva dosiahnutá len vtedy, ak sa bude môcť oprieť o donucovaciu moc. Kľúčovým argumentom je totiž skutočnosť, že akékoľvek záväzky a zákony bez vyvodzovania zodpovednosti nie sú ničím iným ako prázdnyimi slovami. Inštitucionalizovaná a centralizovaná donucovacia moc by potom mala voči štátom, ako jej podriadeným, hoci spoluvytvárajúcim subjektom, fungovať v zmysle verejného práva ako nadriadená inštitúcia.

Problém je, že Kantov zväz štátov, ktorý nazýva federalitou, „nemá za cieľ získať nejakú štátnu moc, iba zachovať a zaistiť slobodu jedného štátu preňho samého a zároveň pre ostatné spojenecké štáty bez toho, aby sa tieto štáty museli (ako ľudia v prirodzenom stave) podrobiť verejným zákonom a ich násiliu.“⁵ Načo nám je bezmocný federatívny zväz štátov bez reálnej donucovacej moci?

O. Höffe vníma záver druhého definitívneho článku k večnému mieru: „ak nemá byť všetko stratené, má (brániť vojne) namiesto pozitívnej myšlienky svetovej

² Kant, I.: K večnému mieru. In: Kant, I.: *K večnému mieru*. Bratislava: Archa, 1996, s. 23.

³ Ibid., s. 22.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid., s. 23.

republiky len jej negatívna náhrada, totiž trvalý a stále sa rozširujúci zväz zabraňujúci vojne [...]“⁶, ako Kantovo váhanie medzi voľnou federáciou štátov a svetovou republikou, aby dal nakoniec prednosť federatívnemu usporiadaniu pred globálnym štátom z pragmatických, nie principiálnych dôvodov, štáty totiž jednoducho nie sú pripravené vzdať sa svojej suverenity.⁷ Zväz štátov, vzájomne účelovo spojených proti vojne, je teda len náhradou pozitívnej idey svetovej republiky (ktorá je síce *in thesi* správna, ale, ako sám pripúšťa, *in hypothesis* je nerealizovateľná).⁸

Keďže však Kant odmieta Rousseauovu geograficky ohraničenú federáciu,⁹ následne by sa taký zväz štátov mal rozšíriť globálne za účelom zabezpečenia celosvetového mieru. Höffe poukazuje na normatívnu slabinu tohto riešenia v limitoch hypotézy demokratického mieru. Problémom tejto hypotézy totiž je, že hranice medzi zónou mieru a štátmi mimo nej dokazujú, že ani expandujúca federácia nemôže nastoliť všeobecný a trvalý mier presne preto, že rozširujúca sa federácia nie je nikdy skutočne globálna. Európania majú často sklon nahliadať na túto zónu mieru ako na zónu „civilizovaných národov“, a tým odmietať republikánsku požiadavku globálnej právnej rovnosti.¹⁰ Kantova svetová republika má byť totiž skutočne globálna, nie regionálna. Prečo Kant napriek tomu trvá na svetovej republike, ktorá zostáva nedosiahnuteľným ideálom?

Kant totiž vychádza z hobbesovského modelu prirodzeného stavu a logika takéhoto prístupu ho núti uprednostniť donucovaciu svetovú republiku pred voľnou federáciou štátov. V súlade s ideovým základom štruktúry jeho systému práva však možno túto voľnú federáciu štátov, ktorej účelom je brániť vojne a ktorá funguje bez donucovacieho aparátu, vnímať ako prechodný stav, ako vývojový stupeň smerom k svetovej republike. Len svetová republika totiž dokáže zabezpečiť globálny právny stav, a tým aj celosvetový mier.

Keďže ani štáty, tak ako jednotlivci, sa z dôvodu konečnosti zemského povrchu nemôžu vyhnúť vzájomnej interakcii, je ich právnou povinnosťou vytvoriť svetovú republiku, ktorá bude garantom globálne platného právneho stavu. To, že je svetový právny stav nevyhnutný, dokazuje už spomínaný citát z *Učenia o práve*: „*a priori* idea rozumu (nezákonného) stavu nám bude neustále pripomínať, že kým sa neustanoví verejný zákonný poriadok, nemôžu byť jednotlivci, ľud ani štáty

⁶ Ibid.

⁷ Höffe, O.: Völkerbund oder Weltrepublik? In: *Politische Philosophie der nationalen Beziehungen*. Eds. Ch. Chaszcza – W. Kersting. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1998, s. 109 – 132.

⁸ Kant, I.: K večnému mieru, *ibid.*, s. 23.

⁹ Na Rousseauovom koncepte dnes napr. stojí spoločnosť štátov Európskej únie kontinentálne geograficky ohraničená (od toho sa odvíjajú zaujímavé polemiky ohľadom prijatia Turecka ako ázijského štátu do EÚ).

¹⁰ Höffe, O.: *Kant's Cosmopolitan Theory of Law and Peace*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 202.

nikdy bezpečné pred násilnými činmi jedného voči druhému, lebo každý bude mať svoju vlastnú pravdu o tom, čo znamená právo a dobro preňho, nezávisle od názoru ostatných. Preto prvým rozhodnutím, ktoré musí jednotlivec urobiť, ak sa nechce zrieknuť všetkých konceptov práva, je prijať princíp, podľa ktorého musí opustiť prirodzený stav, v ktorom každý sleduje svoje vlastné túžby, a zjednotiť sa so všetkými ostatnými (teda s tými, ktorým sa nemôže vyhnúť), aby sa podriadil verejne zákonnému vonkajšiemu donúteniu. Musí preto vstúpiť do stavu, v ktorom je každému to, čo sa uzná za jeho vlastné, stanovené zákonom a zaručené príslušnou mocou (ktorá nie je jeho vlastná, ale voči nemu vonkajšia). Inými slovami, musí v prvom rade vstúpiť do občianskeho stavu.¹¹ Tento citát dokazuje, že pre Kanta nie je vytvorenie celosvetového právneho stavu problémom antropologickým, ale štrukturálnym.¹² Federácia alebo zväz štátov je ako negatívna náhrada svetovej republiky medzistupňom (fungujúcim na platforme medzinárodného práva) vývoja ľudskej spoločnosti.

Kant navrhuje federáciu štátov ako náhradu, lebo je politickým realistom, ktorý uvažuje pragmaticky. Ak by sa totiž štáty chceli spájať do svetovej republiky hneď, „podľa svojej idey medzinárodného práva“¹³, kde „každý bude mať svoju vlastnú pravdu o tom, čo znamená právo a dobro preňho“¹⁴, nebolo by to vyjadrením všeobecnej vôle všetkých obyvateľov sveta.¹⁵ Kant totiž nehovorí o ustanovení svetovej republiky jednotlivými štátmi, ako jej zakladajúcimi subjektmi, ale: „ak tomu bude priat šťastena, dokáže, že mocný a osvietený ľud [nie štáty, pozn. E. Z.] bude môcť ustanoviť republiku, potom táto republika vytvorí akýsi stred federatívneho spojenia

¹¹ Kant, I.: AA 6:312 „so liegt es doch a priori in der Vernunftidee eines solchen (nicht-rechtlichen) Zustandes, daß, bevor ein öffentlich gesetzlicher Zustand errichtet worden, vereinzelte Menschen, Völker und Staaten niemals vor Gewaltthätigkeit gegen einander sicher sein können, und zwar aus jedes seinem eigenen Recht zu thun, was ihm recht und gut dünkt, und hierin von der Meinung des Anderen nicht abzuhängen; mithin das Erste, was ihm zu beschließen obliegt, wenn er nicht allen Rechtsbegriffen entsagen will, der Grundsatz sei: man müsse aus dem Naturzustande, in welchem jeder seinem eigenen Kopfe folgt, herausgehen und sich mit allen anderen (mit denen in Wechselwirkung zu gerathen er nicht vermeiden kann) dahin vereinigen, sich einem öffentlich gesetzlichen äußeren Zwange zu unterwerfen, also in einen Zustand treten, darin jedem das, was für das Seine anerkannt werden soll, gesetzlich bestimmt und durch hinreichende Macht (die nicht die seinige, sondern eine äußere ist) zu Theil wird, d. i. er solle vor allen Dingen in einen bürgerlichen Zustand treten“.

¹² Cavallar, G.: *The Rights of Strangers. Theories of International Hospitality, the Global Community, and Political Justice Since Vitoria*. England: Ashgate, 2002, s. 345.

¹³ Kant, I.: K večnému mieru, *ibid.*, s. 23.

¹⁴ Kant, I.: AA 6:312 „jedes seinem eigenen Recht zu thun, was ihm recht und gut dünkt“.

¹⁵ Podobne chyba vôle „zdola“ v otázke zjednotenej EÚ. Spoločenstvu európskych štátov vytvoreného primárne za ekonomickým účelom očividne chyba dodatočná motivácia pre takú úroveň spolupráce, na akej sa snažia fungovať európske inštitúcie v Bruseli (funguje *trias politica* akoby spoločnej republiky napriek tomu, že doposiaľ nebola EÚ takto označená, občania jednotlivých štátov však očividne majú problém vnímať tieto inštitúcie a ich fungovanie ako vyjadrenie spoločnej, všeobecnej európskej vôle).

pre iné štáty, aby sa k nej pripojili, a tak si zaistili podľa idey medzinárodného práva stav slobody.“¹⁶ Až takáto svetová republika by potom mohla zabezpečovať realizáciu slobody jednotlivcov prostredníctvom inštitucionalizovanej moci.

Kantov dôraz na to, že skutočnými tvorcami svetovej republiky sú jednotlivci, nie je samoúčelný. Jednotlivci sa prejavom spoločnej, všeobecnej vôle spájajú do štátov, štáty fungujú na základe tejto všeobecnej vôle, vyjadrením všeobecnej vôle má byť preto v konečnom dôsledku aj vytvorenie svetového štátu. Štáty sú vyššími štrukturálnymi jednotkami ľudskej spoločnosti. Kým nefungujú štáty ako vyššie stavebné jednotky, nemožno očakávať ani vytvorenie svetového štátu z vôle štátov bez skutočnej vôle jednotlivcov ako základných stavebných jednotiek svetovej republiky tak, aby reálne fungovala podľa kantovských princípov.

Ak by teda voľná federácia štátov postupne zahrnula všetky krajiny sveta, chýbala by jej ešte ku skutočnej koncepcii svetového štátu forma, čiže určenie spôsobu realizácie donucovacej, štátnej moci. Pre založenie skutočnej svetovej republiky ľudskosti tak, aby Kantov systém práva fungoval, navrhuje O. Höffe minimálny svetový štát. Prečo len minimálny? Ide o určitý kompromis medzi despotizmom svetového štátu a bezzubosťou voľného zväzku štátov. Štáty by totiž mali naďalej zostať kľúčovými subjektmi s plne garantovanou integritou a sebaurčením, nemali by byť redukované na akési prechodné entity.¹⁷ Höffe toto odlišenie prezentuje ako rozdiel medzi primárnym (národným) a sekundárnym (svetovým) štátom, ktorému prislúcha len úzky okruh právomocí, preto ide o minimálny svetový štát. Takýto minimálny štát síce stále vyžaduje postúpenie určitej časti suverenity, ale len v minimálnom rozsahu.¹⁸ Toto stanovisko možno podporiť aj Kantovým odmietnutím doslovnej analógie medzi jednotlivcami a štátmi: „o štátoch nemôže podľa medzinárodného práva platiť to isté, čo platí podľa prirodzeného práva o ľuďoch v stave bez zákona: totiž, že majú vyjsť z tohto stavu (pretože štáty už majú vnútroštátne právne zriadenie, a teda odrástli z poručníctva iných, ktorí by ich podľa svojich právnych pojmov privádzali pod rozšírené zákonné zriadenie).“¹⁹ Preto ani svetová republika nebude celkom zrkadlom vnútroštátneho právneho usporiadania.

V podobnom duchu k tomu ponúka K. Flikschuh akceptovateľné, aj keď zdanlivo idealistické vysvetlenie: slobodné republiky sú vyspelejšími subjektmi v ponímaní vlastnej slobody než jednotlivci v prirodzenom stave pred-občianskej spoločnosti. Preto sú republiky schopné nenásilnej formy združovania v rozsahu, ktorý jednotlivci zatiaľ nedosahujú. Tri formy verejného práva predstavujú v Kantovom systéme práva vyššiu a sofistikovanejšiu úroveň slobodného spoločenstva. Svetoobčianske

¹⁶ Kant, I.: K večnému mieru, *ibid.*, s. 22.

¹⁷ K tomu viac Höffe, O.: Für und Wider eine Weltrepublik, *ibid.*, s. 204 – 222.

¹⁸ Höffe, O.: *Kant's Cosmopolitan Theory of Law and Peace*, *ibid.*, s. 203.

¹⁹ Kant, I.: K večnému mieru, *ibid.*, s. 22.

právo slobodného spoločenstva jednotlivcov rôznych štátov je tak najzreľšou a najvyššou formou právnych vzťahov.²⁰

Súčasná globalistická tendencia, opierajúca sa o prirodzenoprávne interpretácie Kantovho konceptu svetoobčianstva, podporujú smerovanie globálnej spoločnosti smerom k akejsi celosvetovej vláde, vytvoreniu nadnárodných inštitúcií s globálnymi kompetenciami či na druhej strane spoločnosti kontrolovanej intelektuálmi a medzinárodnými mimovládnymi organizáciami. G. Cavallar výstižne upozorňuje na to, že tento globálny entuziazmus opomína dôležitú aspektu zodpovednosti. Porušenie práva nemožno pripisovať štátom tak ako individuálnym subjektom a následne pre ne vyvodiť náležitú zodpovednosť. Znamenalo by to totiž prenášanie kolektívnej zodpovednosti. Zodpovednosť za činy štátu aj tak v konečnom dôsledku musia znášať jednotlivci, fyzické osoby, ako jeho základné štrukturálne jednotky.²¹

Predstavy o založení globálnej občianskej spoločnosti za účelom sprostredkovania hospodárskej výmeny, svetovej ekonomickej prosperity a nekonečného rastu a blahobytu, no bez reálnej zodpovednosti jej konkrétnych aktérov, bez dôsledného uplatňovania princípu rovnosti práva tak, ako je vnímaná dnes, sú preto inštrumentalistickou deformáciou Kantovej predstavy svetoobčianstva. Konečným účelom Kantovho svetového spoločenstva slobodných jednotlivcov, usmerňovaného globálne účinným právnym poriadkom, ktorý predstavuje v Kantovom systéme práva najvyššiu formu verejného práva v rámci minimálneho štátu, je totiž dosiahnutie globálne platného právneho stavu, ktorý má zavŕšiť úsilie ľudstva o dosiahnutie večného mieru.

Problém univerzálnosti svetoobčianskeho práva

Spoločenská norma, vyjadrená formou všeobecne záväznej a globálne vynúiteľnej právnej povinnosti, ktorá by sa vzťahovala na všetkých obyvateľov

²⁰ Flikschuh, K.: Kant and Modern Political Philosophy. In: *Kant's Metaphysics of Morals: A Critical Guide*. Ed. L. Denis. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s. 185.

²¹ Aktuálnym príkladom kolektívnej zodpovednosti je riešenie následkov hospodárskej krízy z r. 2008, keď sa pre záchranu veľkých súkromných bánk prerozdělila zodpovednosť za dôsledky riskantných špekulatívnych operácií aktérov na daňových poplatníkov (tzv. privatizácia zisku a socializácia strát). Samotný problém zodpovednosti je v priznaní právnej subjektivity právnickým osobám, ktoré nikdy nemajú rovnaký stupeň zodpovednosti ako fyzické osoby, vidím v tom porušenie princípu rovnosti v práve. Táto téma však už presahuje rámec tejto práce a zaslúži si samostatný priestor. Na ďalší aspekt zodpovednosti na medzinárodnej úrovni upozorňuje A. Reinisch. Ak sa porušenie práv nedá pripísať konkrétnym subjektom (v zmysle fyzických osôb), je im takmer nemožné predchádzať alebo ich akokoľvek vynucovať, zvlášť v prípade predstaviteľov medzinárodných organizácií, vyzbrojených diplomatickou imunitou, v prípade hrozby súkromnoprávnou žalobou; to platí podobne v prípade imunity najvyšších štátnych predstaviteľov. (Reinisch, A.: Securing the Accountability of International Organisations. In: *Global Governance*, 2001, č. 7, s. 131 – 149.)

planéty bez rozdielu, nevyhnutne predpokladá akceptovateľnosť univerzálne platných pravidiel naprieč civilizačnými rozdielmi.

Nerešpektovanie kultúrnej rozmanitosti a používanie optiky vlastného spôsobu života na posudzovanie spôsobu života iných, vyzdvihovanie jednej kultúry na úkor kultúrnych rozmanitostí a implementácia vlastných kultúrnych štandardov na odľahlé kúty sveta spôsobila a neustále spôsobuje šírenie nespravodlivosti naprieč kontinentmi. Ak vychádzame z predpokladu prezentovaného Kantom v diele *Antropológia z pragmatického hľadiska*, že vzťah k pôde je najzákladnejšou charakteristikou spoločnosti, potom rozdelenie ľudskej spoločnosti na tri typy civilizačných okruhov – poľnohospodárov, pastierov, lovcov a zberačov – neznamená tri štádiá vývoja spoločnosti, ale tri rovnocenné typy kolektívneho spôsobu vedenia života.²²

Spôsob života pastierov, lovcov a zberačov nie je z Kantovho hľadiska iracionálny alebo dostatočne nerozvinutý, preto sa iný než usadlý spôsob života nemôže považovať za dôvod nerešpektovania práva týchto ľudí voči určitému územiu. Usadené, „civilizované národy“ porušujú slobodu ľudí patriacich do iného civilizačného celku tým, že neuznávajú iný spôsob života za rovnocenný. Spôsob života kolektívu je rovnako ako sloboda spôsobu života jednotlivca vecou slobodného rozhodnutia a sebaurčenia.

Kant odmieta súdobú filozofickú argumentáciu v prospech kultúrnej nadradenosti usadených národov: „napriek tomu predsa existujú dostatočne prijateľné argumenty na použitie násilia, ak je to pre dobro sveta ako celku. Čiastočne preto, že môže priniesť kultúru necivilizovaným národom (toto je zámienka, s ktorou dokonca aj Büsching [Anton Friedrich Büsching, 1724 – 1793, nemecký geograf, historik a teológ; pozn. E. Z.] chce ospravedlniť krviprelievania, ktoré sprevádzalo zavedenie kresťanstva v Nemecku); a čiastočne aj preto, že nám to môže pomôcť očistiť našu vlastnú krajinu od skazených ľudí a súčasne im alebo ich potomkom poskytnúť nádej na nápravu na nejakom inom svetadieli (ako Nové Holandsko) [historický názov Austrálie; pozn. E. Z.]. Predsa však všetky tieto zdanlivo dobré úmysly nemôžu zmyť škvrnu nespravodlivosti použitých prostriedkov.“²³ Podstatou týchto prostriedkov je totiž porušovanie

²² Muthu, S.: Justice and Foreigners: Kant's Cosmopolitan Right. In: *Constellations*, 2000, roč. 7, č. 1, s. 23 – 45.

²³ Kant, I.: AA 6:353 „obzwar die Rechtfertigungsgründe scheinbar genug sind, daß eine solche Gewaltthätigkeit zum Weltbesten gereiche; theils durch Cultur roher Völker (wie der Vorwand, durch den selbst Büsching die blutige Einführung der christlichen Religion in Deutschland entschuldigen will), theils zur Reinigung seines eigenen Landes von verderbten Menschen und gehoffter Besserung derselben oder ihrer Nachkommenschaft in einem anderen Welttheile (wie in Neuholdland); denn alle diese vermeintlich gute Absichten können doch den Flecken der Ungerechtigkeit in den dazu gebrauchten Mitteln nicht abwaschen.“

základnej idey, že ľudia majú byť svojimi vlastnými pánmi (*sui generis*) a nikto nemá rozhodovať za iného, ako naložiť so svojím životom, alebo v kolektívnom meradle, ako usporiadať vlastnú spoločnosť. Keďže nikto nemá právo riadiť život druhého človeka, komunity alebo určitého spoločenstva, ani prinášanie toho, čo pod pojmom kultúra²⁴ chápu tzv. civilizované národy, nemôže byť povinnosťou, či už v etickom, alebo právnom zmysle.

Nepovažuje Kant napriek tomu predsa len poľnohospodársku spoločnosť za nadradenú? Len v tomto type spoločnosti možno totiž rozvinúť právo tak, ako to odprezentoval v *Učení o práve*. Až usadlý spôsob života vytvorí dopyt po riešeníach, ktoré poskytuje občianska spoločnosť a verejný právny poriadok. Z morálneho hľadiska však neexistuje rozdiel medzi týmito troma civilizačnými okruhmi,²⁵ rovnako teda nemôžu existovať ani univerzálne štandardy na vedenie „správneho“ či „šťastného“ života.

Kant vyjadruje toto stanovisko v *Učení o práve* nasledovne: „dokážu sa dva susediace národy (alebo rodiny) navzájom znášať, pričom každý vedie iný spôsob využívania pôdy, napr. národ lovcov s národom pastierov alebo títo s národom roľníkov a pod.? Prirodzene; pretože spôsob, akým sa chcú usadiť na zemskom povrchu, je, pokiaľ si udržia hranice, otázkou ich vlastného uváženia (*res merae facultatis*).“²⁶

Čo znamená *res merae facultatis* z právneho hľadiska? Je to sféra ľudského konania, ktorá nie je upravená zákonom, ide o zákonom nekvalifikované konanie. „Každý môže konať, čo nie je zákonom zakázané, a nikoho nemožno nútiť, aby konal niečo, čo zákon neukladá.“²⁷ Ide o zákonné vyjadrenie *res merae facultatis* v súlade s právnym princípom pochádzajúcim z extralegálnej oblasti²⁸: „všetko,

²⁴ Alebo demokracia, šírením ktorej sa dnes zastierajú vojny vedené „civilizovanými“ a „demokratickými“ štátmi. Napriek jej republikánskej hodnote nie je v súlade s Kantovým konceptom slobody ju komukoľvek vnucovať.

²⁵ Podobne napr. pri probléme spravodlivosti sumarizuje A. Sen tri uhly pohľadu na spravodlivosť (utilitaristický, egalitársky a liberalistický), ktoré sa nikdy nestretnú, každý uhol pohľadu je správny na základe vlastnej línie argumentácie, nemožno ich preto posudzovať navzájom, žiadny uhol pohľadu nie je lepší či spravodlivejší, záleží na nastavení konkrétneho jednotlivca, ktorý uhol pohľadu na spravodlivosť je mu najbližší. Sen, A.: *The Idea of Justice*. London: Penguin Books, 2009.

²⁶ Kant, I.: AA 6:266 „Endlich ist die Frage: können zwei benachbarte Völker (oder Familien) einander widerstehen, eine gewisse Art des Gebrauchs eines Bodens anzunehmen, z. B. die Jagdvölker dem Hirtenvolk oder den Ackerleuten, oder diese den Pflanzern u. dergl.? Allerdings; denn die Art, wie sie sich auf dem Erdboden überhaupt ansässig machen wollen, ist, wenn sie sich innerhalb ihrer Gränzen halten, eine Sache des bloßen Beliebens (*res merae facultatis*).“

²⁷ Ústava Slovenskej republiky, Zákon č. 460/1992 Zb., čl. 2 ods. 3.

²⁸ Ak právny poriadok ponímame ako dôsledok hodnotovej orientácie toho-ktorého spoločenského zriadenia, potom sa tieto axiologické princípy môžu logicky nachádzať aj v extralegálnej oblasti a proces ich verifikácie nie je podmienený ich umiestnením v platnom právnom poriadku, kde sa explicitne nachádzať nemusia. Stačí, ak ich v procese ich individualizácie vieme z platného právneho

čo nie je zakázané, je dovolené“ (tzv. „mlčanie zákona“). Podľa tejto zásady existujú práva takého charakteru, ktorých nositeľ ich môže alebo nemusí využiť celkom podľa vlastného uváženia. Nositeľ takýchto práv nie je viazaný žiadnymi obmedzeniami. Kant v *Úvode do Metafyziky mravov* pokračuje, keď ho definuje ako konanie, ktoré „nie je prikázané ani zakázané, je len dovolené, keďže neexistuje žiadny zákon ani morálna povinnosť, ktoré by takéto konanie obmedzovali. Toto konanie sa nazýva morálne indiferentným (*indifferens, adiaphoron, res merae facultatis*)“.²⁹

Res merae facultatis je koncept právny a zároveň morálny a Kant ho používa naprieč celou svojou politickou filozofiou na podporu autonómie jednotlivca proti štátnej moci. Jednotlivci majú mať slobodu viesť vlastný život podľa vlastného uváženia, konať to, čo ich robí šťastnými, venovať sa tomu, čo ich naplňuje podľa vlastnej koncepcie šťastia, pokiaľ takéto konanie neporušuje dôstojnosť a vrozené právo na slobodu Druhého: „avšak dávať prednosť jednému stavu určenia vôle pred iným je len istým aktom slobody (*res merae facultatis*, ako hovoria juristi), v prípade ktorého sa vôbec neberie do úvahy, či určenie vôle je osebe dobré alebo zlé, je teda vzhľadom na oboje ľahostajné.“³⁰ Paralela vyjadrenia autonómie jednotlivca so spôsobom života celých spoločenstiev potom znie: žiadny spôsob života nie je morálne nadradený inému, ani spôsob života usadlých spoločností nemožno považovať za jediný správny, hodný globálneho rozšírenia a osvojenia.

Štátnu moc, ktorá usmerňuje svojich občanov aj v oblasti týchto indiferentných, morálne neutrálnych oblastí konania, označuje Kant za paternalistickú, je „najväčším mysliteľným despotizmom“, keďže zaobchádza so svojimi občanmi ako „s nepľnoletými deťmi, ktoré nedokážu rozoznať, čo je pre nich skutočne užitočné či škodlivé, sú tak nútení správať sa len pasívne a určenie spôsobu, akým majú byť šťastní, môžu očakávať len od úsudku vládcu a jeho dobroty, lebo jemu predsa o ich dobro ide.“³¹

Kant následne používa svoju antipaternalistickú argumentáciu k *res merae facultatis* aj na jednotlivé národy a ich kolektívny spôsob života, zvlášť pokiaľ ide o spôsoby využívania pôdy ako spôsobu sebazáchovy. Prinášať „civilizované“ hodnoty „necivilizovaným“ národom³² pre ich vlastné dobro neznamena nič

poriadku extenzívnym, účelovým a teleologickým výkladom vyabstrahovať, čo je v súlade s vnímaním práva ako normatívneho systému *sensu largo*, t. j. v najširšom zmysle.

²⁹ Kant, I.: AA 6:223 „Eine Handlung, die weder geboten noch verboten ist, ist bloß erlaubt, weil es in Ansehung ihrer gar kein die Freiheit (Befugniß) einschränkendes Gesetz und also auch keine Pflicht giebt. Eine solche Handlung heißt sittlich - gleichgültig (*indifferens, adiaphoron, res merae facultatis*)“.

³⁰ Kant, I.: *K věčnému míru, O obecném rčení: Je-li něco správné v teorii, nemusí se to ještě hodit pro praxi*. Praha: Oikymen, 1999, s. 62.

³¹ Ibid., s. 69.

³² Dnes označované ako krajiny druhého a tretieho sveta.

iné ako paternalistický, a teda aj najvyšší možný despotický spôsob správania sa medzi národmi, nerešpektujúc autonómiu spoločenstiev sveta určiť si vlastný spôsob života. Tak ako jednotlivci alebo štáty nemôžu nariaďovať, ako správne žiť v rámci konkrétneho spoločenstva, tak sa ani na medzinárodnej úrovni nemožno miešať do záležitostí autonómnych štátnych celkov, aby zostala zachovaná *sui generis*, dôstojnosť a rovnosť všetkých ľudí na svete.

M. Ruffing hovorí v súvislosti so svetoobčianstvom o morálnom *Bildung*, čo by predsa len naznačovalo potrebu istej výchovy k svetoobčianstvu. *Bildung* však nemožno chápať ako výchovnú či indoktrinálnu činnosť, ale rozvoj osobnosti jednotlivca, ktorý nasleduje motívy dané rozumom (*Vernunftrecht*) smerom k uvedomeniu si seba ako autonómnej, morálnej a racionálnej bytosti. Práve toto *Bildung* je bezpodmienečným predpokladom na dosiahnutie svetoobčianskeho povedomia.³³ Podobne S. Muthu kladie dôraz na to, že jednotlivec má u Kanta morálnu povinnosť rozvíjať svoje vlastné ľudské schopnosti, pretože len prostredníctvom jednotlivcov môžu dospieť celé spoločenstvá k morálnemu *Bildung* na globálnej úrovni.³⁴

Ak však nemožno vychovávať k morálnemu *Bildung*, vnucovať hodnoty zvonku, ak neexistuje povinnosť rozvíjať schopnosti Druhých, ako možno dospieť k ideí svetoobčianstva na celosvetovej úrovni? Kant sa tieto otázky priamo nepýta, ak by však platili všeobecne platné, univerzálne hodnoty, ktoré by si mali všetky národy osvojiť, potom by bolo povinnosťou národov k nim postupne prostredníctvom morálneho *Bildung* dospieť. Koncept *res merae facultatis* však univerzálne hodnoty popiera. Ako potom bez všeobecne platných hodnôt udržať Kantovu ideu autonómie národov a ich spôsobov života a zároveň neupadnúť do absolútneho morálneho relativizmu?

Odpoveďou je ľudský rozum a sloboda ako protívaha k *res merae facultatis*. Obe sú totiž vlastné každému človeku ako základnej normatívnej jednotke akejkolvek spoločnosti.

Záver

Ak Kant začlenil koncept svetoobčianskeho práva do svojho systému práva, urobil tak preto, že akceptuje súčasne odlišnosť spôsobu života národov a spoločenstiev ako prejavu slobody a slobodu ako prejav rozumu, ktorý je spoločný všetkým ľuďom bez ohľadu na ich kultúrnu príslušnosť. Lebo „sloboda (nebyť obmedzený vôľou iného), pokiaľ môže koexistovať so slobodou každého v súlade so všeobecným zákonom, je jediným pôvodným právom, ktoré patrí

³³ Ruffing, M.: *Moralische Bildung und Kosmopolitismus bei Kant*. In: *Studia Philosophica Kantiana. Filozofický časopis pre kriticko-rekonštrukčné uvažovanie*, 2012, roč. 1, č. 1, s. 9 – 21.

³⁴ Muthu, S.: *Justice and Foreigners: Kant's Cosmopolitan Right*, *ibid.*, s. 28.

každému človeku z titulu jeho ľudskosti.³⁵

Účinnosť svetoobčianskeho práva možno inštitucionálne zabezpečiť v rámci tzv. minimálneho štátu – svetovej republiky s minimálnymi funkciami –, ktorý predstavuje v Kantovom systéme práva najvyššiu a najsofistikovanejšiu úroveň slobodného spoločenstva jednotlivcov. Svetoobčianske právo slobodného spoločenstva jednotlivcov rôznych štátov je tak najzrelejšou a najvyspelejšou formou právnych vzťahov a jeho účelom je vytvoriť podmienky na realizáciu konečného cieľa ľudského spoločenstva: dosiahnutia večného mieru.

Svetoobčianske právo sa teda v užšom význame týka vzťahov medzi štátmi a jednotlivcami, upravuje ich vzájomné cezhraničné interakcie, týkajúce sa obchodu alebo komunikácie vo všeobecnosti, avšak jeho prvoradou úlohou je, v širšom význame, záväzok inštitucionalizovať politicko-právny poriadok pre istotu mierového spolužitia tak, ako si to vyžaduje jediné pôvodné ľudské „právo mať právo“, čiže vrodené právo človeka na slobodu.³⁶

Zhrnutie

Problém inštitucionalizácie a univerzálnosti svetoobčianskeho práva

Kant prichádza s ideou svetoobčianstva v dôsledku zvýšenia intenzity interakcie na globálnej úrovni vo svojej dobe. Ako správne predpokladal, táto interakcia sa stala v dôsledku vývoja ľudskej spoločnosti čoraz intenzívnejšou a pocit konečnosti zemskeho povrchu sa stal čoraz naliehavším. Kantov koncept svetoobčianskeho práva sa pokúša hľadať riešenia morálnych problémov, ktoré túto interakciu nevyhnutne sprevádzajú. Príspevok sa zaoberá dvomi otázkami: Aká inštitúcia by mala byť oprávnená na výkon verejnej moci pri globálnej implementácii svetoobčianskeho práva? Voči akému univerzálnemu ideálu by sa mala posudzovať relevantne existujúca prax naprieč civilizačnými, kultúrnymi a hodnotovými rozdielmi?

Kľúčové slová: svetoobčianske právo, inštitucionalizácia, svetová republika, univerzálny ideál, *res merae facultatis*

³⁵ Kant, I.: AA 6:237 „Freiheit (Unabhängigkeit von eines Anderen nöthigender Willkür), sofern sie mit jedes Anderen Freiheit nach einem allgemeinen Gesetz zusammen bestehen kann, ist dieses einzige, ursprüngliche, jedem Menschen kraft seiner Menschheit zustehende Recht.“

³⁶ K tomu viac Höffe, O.: Kant's Cosmopolitan Theory of Law and Peace, *ibid*.

Summary

The Problem of the Institutionalisation and Universality of the Cosmopolitan Law

Kant is coming up with the idea of cosmopolitanism as a result of increasing intensity of interaction at the global level of his time. As he correctly assumed, the further development of human society resulted in intensifying this interaction that came along with more intense sense of the finality of the Earth's surface. His concept of cosmopolitan law is trying to find solutions to the moral problems that inevitably accompany this interaction. The paper deals with two questions: what institution should be entitled to exercise public authority in the global implementation of cosmopolitan law, and what universal ideal should be relevant to the existing practice in the light of the civilisation, cultural, and value differences across the globe?

Key words: cosmopolitan law, institutionalisation, world republic, universal ideal, *res merae facultatis*

Príspevok je súčasťou riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0238/15, „Kantove idey rozumu a súčasný svet“.

JUDr. Eva Zelizňaková, MSc., PhD.

eva.zeliznakova@gmail.com

Nezávislá vedecká pracovníčka, titul PhD. získala v oblasti systematickej filozofie, venuje sa Kantovej filozofii práva a filozofii práva vo všeobecnosti. Momentálne pôsobí ako generálny štátny radca na Úrade vlády SR.